

**‘Kenau's erfdochteren. Waarom Juliana Cornelia de Lannoy in 1770
eerherstel voor Kenau wilde’**

W.R.D. van Oostrum

bron

W.R.D. van Oostrum, ‘Kenau's erfdochteren. Waarom Juliana Cornelia de Lannoy in 1770 eerherstel voor Kenau wilde.’ In: *Historica* (2000), p. 6-8.

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/oost052kena01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de [gebruiksvoorwaarden](#).

Kenau's erfdochter

Waarom Cornelia de Lannoy in 1770 eerherstel voor Kenau wilde

Pim van Oostrum

In Neerlands erfgoed floreren vele helden. Bekende vaderlandse heldinnen zijn echter schaars, of er nu blauw of rood bloed door haar aderen stroomt. Op zich is het niet verwonderlijk dat heldhaftige vrouwen onzichtbaar blijven. Fysieke kracht, moed en onverschrokkenheid, inclusief de daarin te bereiken rangorde van goed-beter-best, hebben mannen immers in principe exclusief voor zichzelf gereserveerd. Als een vrouw, zoals Kenau, wel een heldinnenstatus wordt verleend, lijkt er reden te zijn te vragen waarom dit gebeurt. Pim van Oostrum analyseerde het toneelstuk van Juliana Cornelia de Lannoy (1738-1782), die als vierde auteur een treurspel schreef over Haarlems beleg van 1572-1573. In de stukken van eerdere schrijvers was Kenau geïsoleerd van haar seksegenoten door haar voor een vrouw uitzonderlijke moed of door haar onvrouwelijkheid te benadrukken. De Lannoy stelt dat beide seksen in moed gelijkwaardig zijn, en verbindt daar voor vrouwen een politieke consequentie aan.

Het aandeel van Haarlem in het verzet tegen de overheersing door Spanje behoort tot het erf- en gedachtegoed van de geschiedenis van de Republiek der Nederlanden. De belegering van Haarlem eindigde in juli 1573 met de overgave van de stad. Het was een afloop die, ondanks het moedige verzet, als een absolute nederlaag werd ervaren. In de drie toneelstukken vóór dat van De Lannoy uit 1770 lijken de auteurs zich er op te fixeren juist die pijnlijke herinnering weg te masseren. In *Haerlemse belegeringhs treur-bly-eynde spel* (1619) van Goverd van der Eembd, in de *Herstelde Hongers-Dwangh* (1660) van Steven van der Lust en in de *Belegering van Haarlem* (1739) van Willem Hessen wordt de hongersnood die het leger en Haarlems bevolking na zeven maanden belegering parten speelt, als de oorzaak van de val van de stad gezien.

De Lannoy gaat in *De Belegering van Haerlem* niet aan de hongersnood voorbij,

Gravure uit *'De Belegering van Haerlem'* (1770) van J.C. de Lannoy, vijfde bedrijf/veertiende scène.

maar zij concentreert zich op de belegering zelf: hoe lang is de stad te verdedigen en wanneer breekt het moment aan om andere oplossingen te overwegen. In een periode waarin het Nederlandse zelfbeeld onder druk is komen te staan, met name na de opgelopen nederlaag in de Oostenrijkse Successie Oorlog, voldoet De Lannoy aan de emotionele behoefte aan roemrijke voorbeelden uit het verleden. Zij memoreert Haarlems kloekmoedige verdedigers en voegt daar in haar voorwoord bij het stuk aan toe dat de ondertekening van het verdrag waarin de overgave werd geregeld, tegen de zin van de vrijheidsstrijders plaatsvond en op bevel van de Staten-Generaal geschiedde. Maar bovenal is het De Lannoy te doen om er één vrouw 'tot eer van myne Kunne' extra uit te lichten: Kenau, 'die door haaren heldenmoed zo heerlyk heeft uitgeblonken,' waarbij zij zich en passant op Hessens karikatuur van deze heldin revancheert.

Titelblad van 'Herstelde Hongers-Dwang' (1660) van Steven van der Lust. (Bron: Atlas van Stolk, Rotterdam.)

‘Een seer manlycke vrou’

Kenau Simonsdr. Hasselaer werd in 1526 in Haarlem geboren en trouwde in 1554 met scheepsbouwer Nanning Gerbrantsz Borst. Zij kregen vier kinderen en na de dood van Borst, in 1562, nam Kenau als zijn weduwe de leiding van de werf over. In 1573 leverde zij hout voor de bouw van een verdedigingsschip voor de strijd tegen Spanje. Kenau overleed in 1588.

Haar status als uitzonderlijk moedige vrouw en heldin lijkt vooral een historische constructie. In haar overzichtsartikel over Kenau concludeert Meijer Drees dat de legendevorming al tijdens haar leven begon. In het journaal van Johannes Arcerius Frisius (1573) wordt zij genoemd als ‘een seer manlycke vrou’ die de strijd fysiek en met haar eigen geld steunde. Het journaal van Willem Jansz. Verwer (1581) meldt hoe de vrouwen de verdedigingswallen herstellen en zonder enige vrees de vijand uitjouwen en pekkransen toegooien, waarbij Kenau zich in dapperheid en moed van haar seksegenoten onderscheidde. In de eerste helft van de zeventiende eeuw wordt haar optreden door P.C. Hooft verder ingekleurd; zij is een ‘moedighe mannin,’ die zichzelf en anderen van wapens voorzag en zelfs een leger van driehonderd vrouwen aanvoerde. Deze beeldvorming rond ‘capiteyn Kennau’ gaat bij historici als Th. Schrevel en in prenten, literatuur en schilderijen een zelfstandig leven leiden.

Als *toneelpersonage* blijkt Kenau bruikbaar te zijn geweest om de heersende ideologie te bevestigen of een gewenste uit te dragen. Zo treedt Kenau in het

Haarlemse belegeringhs treur-bly-eynde spel (1619) van Vander Eemd niet op. Alleen anonieme vrouwen zijn bezig de stadswallen te herstellen. Als zij actief aan de strijd willen deelnemen, wordt dit aanbod door mannelijke personages rigoureuus afgewezen: dit past haar sekse niet. In dit kader lijkt het veelbetekenend dat de auteur in zijn epiloog met goede tijdingen bij 1582 opmerkt: ‘t Man-volck wint *arbeyds-loon* tot onderhoudt der Vrouwen’ (curs. vdE). Alsof een oude vertrouwde rolverdeling tussen de seksen weer ‘op orde’ zou zijn.

Van der Lust voegt in zijn *Herstelde Hongers-Dwangh* (1660) aan de anonieme vrouwen wel ‘Kennau Symons, Hollandtsche Heldinne’ toe. Haar status als *bijzondere vrouw* gebruikt hij als autoriteit om te benadrukken dat Haarlems val geen gevolg van lafheid maar van *Hongers-Dwangh* is geweest. Kenau poneert dat elke vrouw en man in deze strijd de plicht heeft het eigen leven te wagen om Gods erfgoed te verdedigen. Het effectief gebruik van wapens vanaf de wallen is primair een taak voor mannen. Maar, zegt Kenau, als in het vuur van het gevecht iemand wordt gedood, moet een ander, man of vrouw, invallen. Mannen die over honger klagen, voegt zij toe dat dit geen reden is niet te vechten, omdat er binnen de stadswallen voldoende vlees is van overleden mensen. Zij vraagt vrouwen hun angst te overwinnen en zich niet langer door de Spaanse gewelddadigheden te laten intimideren. Zelf schort zij haar rok op tot een broek, want ‘Het Mannen-hart dat gelt / maer niet de dracht van kleeren’. Moed, zegt Kenau met andere woorden in dit toneelstuk, is niet seksegebonden. In 1660 lijkt het - in vergelijking met 1619 - veranderde sociaal-literaire klimaat te worden bevestigd door toneelauteurs als Ludolf Smids, die in tragedies juist graag fiere en krachtige vrouwelijke hoofdpersonages willen zien (1686). Het uitzonderlijke van de situatie rond Hollands vrijheidsstrijd impliceert echter dat wanneer de dwingeland is overwonnen, ‘de natuurlijke orde’ zich zal (moeten) herstellen. Daarom beroept Kenau zich in het stuk op de bijbelse Judith en Jaël om te rechtvaardigen dat vrouwen als het om een tiran gaat zich wèl fysiek mogen verzetten.

Polarisatie

In Hessens *Beleegering van Haarlem* uit 1739 is het optreden van Kenau niet langer meer een geïntegreerd onderdeel van een door vrouwen en mannen gezamenlijk gevoerd verzet. Zijn interpretatie ondermijnt de geloofwaardigheid van Kenau als de ‘*Haarlemse Heldin*’ die zich op uitzonderlijk moedige wijze heeft onderscheiden. Hessen ontluistert haar als mythe en elimineert haar als heldin. Bij hem komt Kenau op in het derde bedrijf, wanneer de strijd in volle gang is. Zij verklaart tegen de verzamelde mannen dat zij nog vandaag haar ‘bloedvaên’ zal planten om de (= hun) hopeloze strijd ten goede te keren. Zij vertrekt, doodt in haar eentje met gemak een extreem moordlustige Spanjaard en komt daarna fris als een hoentje aangewandeld om haar lof in ontvangst te nemen. De mannen zijn haar verre van dankbaar en stellen haar verantwoordelijk voor de wraak die de Spanjaarden nu ongetwijfeld op Haarlems helden zullen nemen. Zij biedt aan om Spanjes eis tot genoegdoening als eerste te accepteren, vertrekt opnieuw en keert in het slotbedrijf niet meer terug. Ging het niet om de historische Kenau, dan zou het publiek kunnen denken dat zij inderdaad was vermoord. Nu betekent het dat zij door Hessen wordt doodverklaard.

Hessen polariseert in dit stuk de sekseverhoudingen. Hij laat Kenau verklaren moediger te zijn dan alle mannen; Ripperda, voor hem Haarlems echte held, laat hij

benadrukken dat vechten alleen aan mannen is voorbehouden. Hessen geeft Kenau daarbij een krijgsuitrusting van zowel een kurassier die te paard opereert als een infanterist die te voet gaat en maakt ook op deze manier het publiek duidelijk dat men haar niet serieus hoeft te nemen. Volgens de mannelijke personages laat Kenau zich leiden door onvrouwelijke gloriezucht en een blind verlangen óók een ‘held,’ d.i. een man, te willen zijn. Zij verklaren bovendien dat zij als vrouw verward is en niet helder kan denken. Haar optreden brengt de door de mannen zorgvuldig voorbereide strategie en daarmee hun eendracht in gevaar. De impliciete boodschap van Hessen is dat Haarlems

val niet aan de mannen verweten kan worden, maar dat het ‘manwif’ Kenau verantwoordelijk is voor de overgave van de stad.

Hessens stuk staat niet op zichzelf. Dorothee Sturkenboom citeert in haar dissertatie een vracht aan spectatoren uit 1730-1750, waarin heerszucht als bewijs van het slechte karakter van de vrouwelijke sekse opgevoerd en fel veroordeeld wordt. Een dergelijk offensief duidt er op dat *levende* vrouwen zich blijkbaar in toenemende mate een eigen stem en oordeel willen toe-eigenen. Ook in Hessens stuk is de doelbewuste misogynie beeldvorming evident als hij Kenau als een uitzonderlijk kwaadaardig specimen van haar sekse voorstelt. Dat Kenau in 1739 zo wordt gebruikt, kan bovendien te maken hebben met de actualiteit van de op handen zijnde Oostenrijkse Successie Oorlog. Bij de mannelijke bevolking bestaat dan nauwelijks behoefte zich bij het Staatse leger aan te melden en de boodschap hier lijkt dat hun strijdlust moet worden aangewakkerd door ze voor te houden dat *echte mannen* zich in moed niet zouden moeten (willen) laten passeren door vrouwen: alleen de mannelijke sekse is tot een effectief en verantwoord gevecht in staat.

Ware Bataven

De beide mannelijke auteurs laten Kenau in 1660 en 1739 optreden zoals mannen in een oorlog hun moed dienen te tonen: in een (gesuggereerde) gevechtssituatie. In het voorwoord van haar treurspel *De Belegering van Haerlem* zegt De Lannoy dat zij haar Kenau anno 1770 op een andere wijze presenteert dan Hessen. Op de spelerslijst is zij geen ‘heldin’ maar de weduwe van Nanning Gerbrants Borst. Nu wordt haar bijzonder moedige optreden door de mannelijke personages wel geaccepteerd en geprezen, en heeft dit feit haar de positie van woordvoester voor haar sekse verleend. Deze status, alsmede die van weduwe, maakt het Kenau mogelijk om als een aan mannen gelijkwaardige gesprekspartner op te treden. Binnen de tekst van De Lannoy is weliswaar de officiële overleg- en beslisstructuur in mannenhanden, maar de dichteres laat Kenau de stelling innemen dat *allen* (m/v) door moeten vechten zoals het ware Bataven betaamt. Als Haarlem toch tot overgave wordt gedwongen, is daar niet één sekse (m) of één persoon schuldig aan, zoals in de eerdere stukken. Bij De Lannoy is het een combinatie van een onhoudbare verdediging en bovengewestelijke politieke besluitvorming.

Titelblad van Willem Hessens 'Beleegering van Haerlem' (1739). (Bron: Atlas van Stolk, Rotterdam.)

In De Lannoys stuk is de door mannen en vrouwen gezamenlijk gevoerde strijd vanzelfsprekend. De vrouwen delen in principe in dezelfde eer en roem als mannen, al hebben beiden eigen taken. De Lannoy maakt in haar stuk aldus duidelijk dat op zich noch het behoren tot de mannelijke sekse, noch een specifieke handeling zoals fysiek vechten, bepalen of iemand dapper is. Verschillen in eigenschappen, vaardigheden, capaciteiten en karakter zijn eerder persoons- dan seksegebonden. In haar stuk heeft Kenau het dan ook niet nodig om vechtend haar moed te tonen: die eigenschap is verbonden aan de keuze die zij als toneelpersonage maakt. Haar voorbeeldwaardigheid bewijst Kenau in het stuk expliciet als Spanje's gezant haar voorstelt dat zij het leven van haar dochter kan redden door de Haarlemmers te bewegen de strijd te staken. Zij is moeder en haar hart wordt verscheurd, maar zij geeft eerst en vooral gehoor aan haar plicht als burger en 'Bataafsche Vrouw'. Daarom prevaleert de vaderlandse zaak boven haar persoonlijke belang. Bewust heeft De Lannoy tegenover Kenau oud-burgemeester Quiryng geplaatst, die als man, echtgenoot en vader wel het belang van zijn gezin boven zijn burgerplicht en Haarlems zaak laat gaan.

De boodschap die De Lannoy in haar stuk meegeeft, is niet alleen dat vrouwen en mannen in hun strijd voor het vaderland in moed en opofferingsgezindheid elkaars gelijke zijn. Zij suggereert via Kenau dat morele voorbeeldwaardigheid van vrouwen leidt tot gelijkheid in deugden, met in het verlengde een actief staatsburgerschap van vrouwen. Haar vervullen van *burgerplichten* impliceert aanspraak kunnen maken op *burgerrechten* die dan alleen voor mannen gelden, zoals toegang tot 'de Raad [...], de Pleitbank, 't Veld van Mars'. Het lijkt achteraf gezien dan ook veelbetekend dat de contemporaine officiële kritiek het optreden van Kenau in De Lannoys stuk eerst geheel negeerde, terwijl een criticus in 1784 vond dat Kenau eigenlijk de blik op de ware mannenhelden belemmerde. In 1797 kregen vrouwen zelfs het advies

Kenau niet al te radicaal na te volgen, maar vooral echt ‘vrouwelijk’: zacht-teder-onopvallend te zijn, waarmee de cirkel weer even rond is.

Pim van Oostrum is historisch-letterkundige, gespecialiseerd in de letteren van de achttiende eeuw. Zij promoveerde in 1999 op de (treurspel-)dichteres J.C. de Lannoy.

Literatuur

G. vander Eembd, *Haerlemse belegeringhs treur-bly-eynde spel*. 's-Graven Hage, 1619.

W. Hessen, *Beleegering Van Haarlem* [...]. Haarlem, 1739.

J.C. de Lannoy, *De Belegering van Haerlem*. Amsteldam, 1770.

S. van der Lust, *Herstelde hongersdwangh* [...]. Haerlem, 1660.

M. Meijer Drees, ‘Kenau. De paradox van een strijdbare vrouw’, in: N.C.F. van Sas (red.), *Waar de blanke top der duinen en andere vaderlandse herinneringen*. Amsterdam, 1995.

W.R.D. van Oostrum, *Juliana Cornelia de Lannoy (1738-1782): ambitieus, vrijmoedig, gevat*. Hilversum, 1999.

D.M.B. Sturkenboom, *Spectators van hartstocht. Sekse en emotionele cultuur in de achttiende eeuw*. Hilversum, 1998.